

Europska integracija u konstruktivističkoj prizmi: konstrukcija nadnacionalne zajednice i preobrazba (nad)nacionalnih identiteta¹

Dario Čepo

Sveučilište u Zagrebu

E-mail: dario.cepo@pravo.hr

Izvorni znanstveni rad
UDK 323.1(4)
DOI 10.17818/SM/2021/1.1
Rukopis primljen: 21. 6. 2021.
Rukopis prihvaćen: 14. 12. 2021.

Sažetak

U radu koristi se konstruktivistička teorija međunarodnih odnosa kako bi se pojasnili glavni aspekti razvitka Europske unije, odnosno proces europske integracije. Također, s pomoću europske integracije nastoji se pojasniti relevantnost i važnost korištenja konstruktivizmom kao teorijsko-konceptualnim okvirom za razumijevanje političkih i politoloških pojmova, što je, uz nekoliko iznimaka, još uvijek rijetkost u hrvatskoj politologiji. Koristeći se konceptima i pojmovima nastalima na razmeđi sociologije i politologije, ovaj rad ukazuje na važnost izučavanja koncepata poput identiteta, jezika, socijalizacije i normi, kako bi se do kraja shvatio razvitak složenog političkoga sustava kakav je Europska unija. Na samom se kraju nude općeniti zaključci o važnosti korištenja različitim školama mišljenja, uključujući i konstruktivizam, ako želimo u potpunosti shvatiti razvitak nekog političkog fenomena, ali se ukazuje i na pojedine slabosti i kritike, o kojima valja voditi računa prilikom korištenja konstruktivizmom kao prizmom kroz koju se nastoji opisati i pojasniti specifična politička pojava.

Ključne riječi: konstruktivizam, Europska unija, integracija, identitet, jezik, socijalizacija, norme.

Uvod / Introduction

Vrlo je jednostavno objasniti uspjeh, ili makar održanje Europske unije, unatoč mnogostrukim posrtanjima tijekom povijesti europske integracije, s aspekta liberalne teorije međunarodnih odnosa. Europska je unija najčišći oblik ostvarenja ideje suradnje neraskidivo povezanih političkih aktera koji su usmjereni jedni na druge – europskih nacionalnih država. Nešto je teže, iako nije sasvim nemoguće,

¹ Ovaj je rad nastao u sklopu projekta „Novi hrvatski pravni sustav“ Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Zahvaljujem anonimnim recenzenti(ca)ma na važnim i korisnim komentarima.

objasniti održavanje, pa čak i jačanje europskog integracijskog zamašnjaka kroz prizmu realističke škole. Dok bi se s pomoću ideja konflikta moglo objasniti ponašanje zapadnoeuropskih država kao kolektivnog aktera koji je djelovao integrativno kako bi se obranio od Sovjetskog Saveza kao ideološko-političkog hegemonu, nije jednostavno objasniti kako se Europska unija održala nakon propasti te egzistencijalne ugroze zapadnoeuropske demokracije. Neki autori ističu važnost globalizacije, neki strah od dominacije SAD-a, Kine, Rusije i drugih, a neki u obzir uzimaju globalne pojave koje traže nadvladane odgovore, poput terorizma i klimatskih promjena.

Ako je socijalni konstruktivizam² postao dominantna teorija posljednjih godina 20. stoljeća (Smith, 1999), može li konstruktivistička škola ponuditi odgovore na pitanja uspjeha i neuspjeha europske integracije? Plauzibilna i dubinska objašnjenja procesa europske integracije s konstruktivističkog gledišta tim su potrebija ako se u obzir uzme napredak Europske unije devedesetih godina: dva nova temeljna ugovora, početak povijesnog procesa proširenja na države Srednje i Istočne Europe, ulazak u posljednju fazu ekonomske integracije uvođenjem zajedničke valute. Cilj ovoga rada nije prikazati temeljne ideje konstruktivističke škole, kao ni ponuditi iscrpan povijesni pregled razvitka Europske unije, nego ukazati na objašnjenja uspostave, uspjeha i budućnosti europskog integracijskog procesa kroz konstruktivističku prizmu.

Konstruktivizam se temelji na pretpostavci da je integracija proces koji je proizveo politički sustav. Ukratko, integracija konstituira politički sustav (Christiansen i dr., 1999). Iako neki autori (Saurugger, 2013) konstruktivizam smatraju dijelom kritičke škole ili kritičkih pristupa izučavanja europske integracije jer Europsku uniju promišlja s ontološkog aspekta problematizirajući njezin razvoj i ukazujući na potencijalne alternative, na konstruktivističku teoriju međunarodnih odnosa mora se gledati kao na posebnu školu koja stoji uz bok kritičkim školama, ali je samostalna u odnosu prema njima. Granica između konstruktivističke škole i kritičkih škola, poput feminizma i marksizma, „mekša“ je i poroznija od granice između tih refleksivnih škola i onih koje čine racionalističku obitelj, ponajprije realizma i liberalizma, ali ipak postoji.

Konstruktivistička škola nudi nov pogled³ na europski integracijski proces. Širenje konstruktivističkih obrazloženja europske integracije povezano je s porastom metateorijske refleksije u međunarodnim odnosima i sa željom da se etablirani koncepti i kategorije preispitaju i revaloriziraju (Rosamond, 2000). Ponajprije, konstruktivistički teoretičari suglasni su s predstavnicima racionalističkih škola da su institucije važne i u međunarodnim odnosima i u društvenom životu općenito. No, nasuprot institucionalistima racionalnog izbora koji smatraju da su institucije važne zato što postavljaju pravila igre unutar kojih racionalni akteri nalaze poticaje za usvajanje strategije koja će na najbolji način omogućiti ostvarenje njihova interesa, konstruktivisti definiraju institucije mnogo šire. Institucije ne obuhvaćaju samo formalna pravila igre nego i neformalne norme i intersubjektivna razumijevanja s

² Socijalni je konstruktivizam uvjerenje da je društvena stvarnost konstrukt koji se reproducira stalnom interakcijom subjekata koji čine društvo (Saurugger, 2013).

³ Odbacujući postavke teorije racionalnog izbora, kao i racionalističkih škola međunarodnih odnosa, u koje su konstruktivisti ubrajali zastupnike realizma i liberalizma, ali i institucionalizma kao posebne paradigme izučavanja ponašanja na međunarodnoj pozornici, konstruktivizam potvrđuje važnost „društvenih“ utjecaja na ponašanje pojedinaca, koji proizlaze iz aristotelovske ideje o pojedincu kao društvenom biću, odnosno političkoj životinji. Ako je pojedinac zoon politikon koji mora živjeti i surađivati s drugima sličnim pojedincima, onda će društvene norme, ideje i kulturni obrasci koji ga okružuju biti važniji impuls u određivanju njegova ponašanja nego racionalno kalkuliranje o posljedicama njegovih djela (Mérand, 2011: 176).

pomoću kojih konstituiraju aktere, gradeći njihove identitete i utječući na njihove preferencije (Pollack, 2001). Konstruktiviste, prema tome, ne zanima samo kako su europske institucije nastale nego i kakav je njihov utjecaj na aktere i procese unutar kojih ti akteri djeluju. Budući da europske institucije raspolažu informacijama i alternativnim modelima rješenja određenog problema, što je nastalo u situaciji nepotpunih informacija (nesigurnosti), akteri koji unutar njih ili s pomoću njih djeluju koristit će se ponuđenim informacijama i prilagoditi im postojeća znanja. Tako će se socijalizirati unutar novostvorenog režima ponašanja određenog normama koje nisu prenesene s domaće razine djelovanja, nego izviru iz same Europske unije (Jupille i Caporaso, 1999).

Budući da se konstruktivizam razvio kao opreka materijalizmu i metodološkom individualizmu, kao dominantnim pristupima u suvremenim društvenim znanostima (Jupille, Caporaso i Checkel, 2003), temeljna premisa konstruktivističke škole može se svesti na ideju da je stvarnost društveno konstruirana i stoga podložna promjenama na temelju stalnih interakcija subjekata koji čine društvo (Saurugger, 2013). Europska unija nije politički entitet koji se može definirati i čija se složenost može podvesti pod strogo definirane kategorije. Ona je u biti mnoštvo različitih, ponekad suprotstavljenih i često preklapajućih ideja o uređenju političkih odnosa na europskom kontinentu te o međudjelovanju različitih društvenih skupina u nacionalnim državama koje čine Uniju i među njima. Mnoge su te ideje *sui generis* te se mogu naći samo u nekom društvu, odnosno društvenoj skupini. Primjerice, financijska kriza i kriza eurozone, koje od 2009. izazivaju napetosti unutar država članica i među njima, potaknule su različita tumačenja Europske unije. Njemački i francuski bankari na jedan način vide europsku integraciju, dok grčki dužnici i grčka Vlada na tu integraciju gledaju na drugačiji način. Tumačenja njemačkih građana razlikuju se od tumačenja grčkih građana, dok su razmišljanja portugalskih građana često bliža njemačkima nego grčkima, unatoč tome što je Portugal po mnogočemu sličniji Grčkoj nego Njemačkoj. Akteri u Europskoj komisiji imaju posve drugačija mišljenja o dosezima i razvitku europske integracije od članova Europskog parlamenta iz Stranke za neovisnost Ujedinjenog Kraljevstva ili francuske Nacionalne fronte.

Uključivanje konstruktivizma u izučavanje europske integracije nije stoga samo potrebno nego i logično⁴ jer je upravo Europska unija međunarodni prostor koji zagovornicima konstruktivističke škole daje najviše mogućnosti da pokažu vrijednost svoga pristupa. Paradoksalno je, kao što je istaknuo Smith (1999), što su konstruktivisti dugo izbjegavali analizirati europski integracijski proces, prepuštajući dominaciju realističkoj školi, na temelju nekog oblika teorije racionalnog izbora, odnosno liberalnoj školi na osnovi liberalnog intergvermentalizma, unatoč očitj važnosti socijalnog konstruktivizma u objašnjenju uspjeha Europske unije. No, danas je odgovor na najvažnije pitanje u izučavanju europskog integracijskog procesa – u kojoj mjeri i kako svjedočimo stvaranju novoga političkog sustava na europskom kontinentu (cf. Chrysochoou, 2001: 179) – potpuno u rukama zastupnika konstruktivističke škole.

⁴ Važnost razumijevanja Europske unije s konstruktivističkog stajališta osjetila se na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće s obzirom na određene neuspjehe ostalih škola međunarodnih odnosa da zadovoljavajuće objasne opstanak i relativan uspjeh europske integracije i nakon devedesetih godina. To je kulminiralo 1999. objavljivanjem posebnoga broja časopisa *Journal of European Public Policy* koji je bio potpuno posvećen konstruktivističkoj teoriji europske integracije. Kao što ističu Risse i Wiener (1999: 775), taj je događaj označio ulazak ideja socijalnog konstruktivizma u izučavanje Europske unije, odnosno u europske studije.

Sociološki temelji europskih studija / Sociological foundations of European studies

Iako je Europska unija *par excellence* politička tvorevina te je dobra tema za politološko istraživanje javnih politika, otkrivši utjecaj europske integracije na cijela društva i pojedine društvene skupine, i sociolozi su uvidjeli važnost izučavanja europskog integracijskog procesa. Konstruktivistička škola u izučavanju europske integracije temelji se na spoju sociologije i političke znanosti, odnosno na sociološkom izučavanju užih političkih i širih društvenih problema (Saurugger, 2013). Konstruktivistički pogled na europsku integraciju temelji svoj kategorijalni aparat ponajprije na kulturološkoj i sociološkoj perspektivi (Eilstrup-Sangiovanni, 2006).

Izvori su konstruktivističkog tumačenja u djelima osnivača sociologije Durkheima i Webera. Oni su postavili temelje na kojima je konstruktivizam izgradio kategorijalni aparat s pomoću kojega je uspio parirati racionalističkim školama međunarodnih odnosa, poglavito u opisu europske integracije. Weberove i Durkheimove teorije mogu poslužiti da se objasne uspjeh i održivost europske integracije. Dok Weberov pristup pomaže da se Europska unija razumije usredotočenošću na izučavanje njezina birokratskog aparata koji stvaranjem zajedničkog autonomnoga znanja gradi i samostalnu društvenu stvarnost, dotle Durkheim navodi na potrebu da se izgradnja europskog društva shvati kao metoda iznalaženja ravnoteže između centripetalnih (kolektivizirajućih) i centrifugalnih (diferencirajućih) snaga (Trenz, 2011).

Koristeći se zasadama sociologije, poglavito sociološkim gledanjem na ulogu institucija, konstruktivistička škola ističe da Europsku uniju ne čine države članice ili, još reduktivnije, vlade država članica, nego sustavi načela, pravila i procedura koji imaju, odnosno mogu imati socijalizacijski učinak na aktere koji djeluju u europskome integracijskom sustavu. Kada se jednom uključe u proces, akteri iz njega izvode nova znanja, ideje i vrijednosti koje ih navode na to da stvaraju slike o samima sebi i svojim interesima (Risse i Wiener, 1999). Taj socijalizacijski učinak europske integracije može objasniti zašto nešto što akter smatra vlastitim interesom nije takvo samo po sebi, nego je rezultat socijaliziranja unutar određene strukture.

Konstruktivizam se fokusira na institucije, njihovo ponašanje i utjecaj na aktere koji stvaraju institucije i određuju njihovo ponašanje. No, za razliku od realističke škole, konstruktivisti ne tvrde da samo akteri utječu na institucije, nego ističu da postoji uzajamna sprega između institucija i aktera kojom obje strane utječu jedna na drugu. Konstruktivizam se stoga zasniva na zasadama sociološkog institucionalizma (Checkel, 1999). Konstruktivistička škola nastoji nadvladati opreku između subjekata (aktera) i struktura (Saurugger, 2013) unutar kojih akteri djeluju i koje svojim djelovanjem grade i oblikuju. Koristeći se elementima političke sociologije, ona ukazuje na zanemarenost fenomena poput diskursa, intersubjektivne konstitucije fenomena ili konstrukcije identiteta u počecima europskih studija (Bernhard, 2011). Koristeći se kategorijalnim aparatom proizašlim uglavnom iz sociologije, konstruktivizam se ne bavi samo europskom strukturom – samom integracijom te institucijama i akterima kao sastavnicama te integracije – nego je važan i u raspravi o europskom identitetu (Favell i Guiraudon, 2011) koja kritizira nedemokračičnost Europske unije, ali i nudi recept za smanjenje očitoga demokračičkog deficita.

Konstruktivistima je očito, a to mogu zahvaliti poglavito istraživanju Europske unije, da međudjelovanje aktera na nekom polju utječe na stupanj njihove socijalizacije, što mora utjecati i na mijenjanje i izgradnju njihove lojalnosti te osjećaja pripadnosti (Saurugger, 2013). Ukratko, to znači da europski lideri, nacionalni vođe uključeni u proces europske integracije, europski i nacionalni parlamentarci okupljeni oko ideje europske integracije, europski birokrati i diplomati koji rade u europskoj institucionalnoj strukturi usvajaju nove vrijednosti, ideje i norme, pretvarajući ih socijalizacijom u svoje te koristeći se novostečenim znanjima i vrijednostima za djelovanje koje nije strogo orijentirano na zadovoljavanje racionalnih nacionalnih interesa država članica kojih su dio i u ime kojih, prema realističkoj i liberalnoj školi, djeluju na europskome integracijskom polju.

Konstruktivisti temelje izučavanje Europske unije na logici prema kojoj europska integracija nije samo proizvod djelovanja autonomnih aktera, država članica, nego i niza drugih aktera: europskih institucija, kolektivnih i pojedinačnih aktera koji uspostavljaju interakciju s tim institucijama, trećih država kao vanjskih aktera, međunarodnih organizacija te globalnih ekonomskih i političkih subjekata. No, još je važnije što ističu ono što su realisti i liberali zanemarivali ili ignorirali – transformacijsku ulogu europske integracije koja mijenja same aktere, ponajprije države članice, koji su počeli taj proces.⁵ Nisu europske nacionalne države nedodirljiva božanstva koja na temelju svojih želja i interesa stvaraju nove, zajedničke europske strukture, politike i procese, a koje nemaju povratna utjecaja na njih. Štoviše, one su podložne dubokom utjecajem tih struktura, politika i procesa te iz integracijskog procesa neće izaći onakve kakve su ušle u njega. Stoga interesi i racionalno djelovanje ne mogu ponuditi sve, pa čak ni djelomične odgovore koji bi opravdali ponašanje aktera, nego se u obzir moraju uzeti društvene konstrukcije poput ideja, kulture i simbola, kao i društveni alati poput socijalizacije.

Konstruktivistička škola, naposljetku, koncentrira se na analizu metateorijskog koncepta izgradnje europske integracije na temelju sustavne analize utjecaja normi i pravila, uloge ideja, uporabe jezika i procesa deliberacije, socijalizacije te odnosa ideja i interesa aktera uključenih u integracijski projekt (Chrysochoou, 2001). Akteri koji djeluju u europskoj areni možda isprva djeluju na temelju svojih, unaprijed stvorenih nacionalnih ili pojedinačnih interesa kao potpuno racionalni igrači. No, ti su interesi, i racionalnost koja ih vodi, u biti rezultat niza filozofsko-kulturološko-socioloških utjecaja – jezika, simbola, normi i kulture (Favell i Guiraudon, 2011).

⁵ Giddensov koncept strukturacionizma posebno je vrijedan u objašnjenju važnosti konstruktivističkoga gledanja na europsku integraciju. Agenti i strukture, odnosno akteri i društveni konstrukti unutar kojih se akteri nalaze i koji ih okružuju, utječu jedni na druge. Ne utječu, dakle, samo strukture na agente nego i agenti svojim akcijama mijenjaju strukturu okolinu koje su dio (Rosamond, 2000). U slučaju europske integracije, konstruktivisti se koriste strukturacionističkom logikom kako bi pokazali da Europska unija nije proizvod samo aktivnosti šefova država i vlada, odnosno briselske administracije, kao i da ona nije proizašla iz autonomne aktivnosti europskih institucija, ponajprije Europske komisije. Europska je unija rezultat neprestane interakcije agenata (građana, političara, eurokrata i dr.) sa strukturama (nacionalne i europske institucije, sudovi i dr.) i njihova međusobnog utjecaja. Prema tome, objašnjenja koja europsku integraciju vide kao urotu neoliberalnog kapitalizma, obranu od zajedničkog neprijatelja ili osiguranje od globalizacijske irelevantnosti ne daju cjelovitu sliku. Zagovornici konstruktivizma tvrde da on tu sliku ne samo pokazuje nego i objašnjava, fokusirajući se na značenja pojedinih simbola, a ne na prepričavanje onoga što je dano i postoji.

Identiteti i interesi u konstruktivističkoj prizmi / Identities and interests in a constructivist prism

Razumjeti europsku integraciju na temelju ideja, ideala, identiteta i interesa mnoštva aktera cilj je konstruktivističke teorije jer ona uspijeva prepoznati korelacije između kolektivnih ideja i *policy* rješenja (Moravcsik, 1999) koje politički sustav donosi na temelju tih ideja. Konstruktivisti u istraživanju Europske unije naglasak stavljaju na ulogu ideja, utjecaj zajedničkih vjerovanja i učinke dominantnog diskursa (Rosamond, 2000).

Ni interesi ni identiteti aktera u međunarodnoj areni, pa tako i areni europske integracije, nisu zadani i nepromjenjivi, nego proizlaze iz procesa interakcije – društveno su konstruirani (Rosamond, 2000). Ako i uzmemo u obzir da akteri ulaze u integracijski proces iz sebičnih, partikularnih interesa, koraci koji slijede nakon uspostave integracijskog mehanizma temelje se na razvitku zajedničkog identiteta, uspostavi kolektivnih interesa i pretvaranju individualnih aktivnosti usmjerenih na maksimizaciju vlastitih interesa u kolektivni odnos međusobno povezanih aktera kao što je, primjerice, proces europeizacije⁶ (Eilstrup-Sangiovanni, 2006).

Početna je premisa konstruktivističke škole u izučavanju razloga i uvjeta u kojima europska socijalizacija vodi k izgradnji zajedničkoga europskog *demos* da proces europske integracije uzrokuje oblikovanje transnacionalnog identiteta (Saurugger, 2013) u obliku europskog građanstva⁷. Pritom cilj nije da se jedan identitet zamijeni drugim tako što će, primjerice, Francuzi postati Europljani time što će prestati biti Francuzi. Identiteti mogu supostojati, odnosno pojedinci, skupine i zajednice mogu istodobno razvijati više identiteta: kulturoloških, političkih, teritorijalnih, zavičajno-etničkih, svjetonazorskih (Čepo, 2010). Identiteti, prema tome, mogu biti višedimenzionalni i neisključivi.

Postavka da su interesi i identiteti socijalne konstrukcije, a time inherentni interakciji među pojedincima – oni su sastavni dio te interakcije, a ne izvanjske kategorije koje utječu na interakciju, ali se njome ne mijenjaju – važan je doprinos konstruktivističke škole europskim studijama (Rosamond, 2000). Ako tako gledamo interese i identitete, postaje jasnim zašto različiti akteri na Europsku uniju gledaju na različite načine te unatoč površnoj janusovskoj suprotnosti surađuju s ostalim akterima u unapređenju europske integracije. Interesi Njemačke, Grčke ili Finske u Europskoj uniji nisu jednaki, a određeni elementi identiteta što ih grade pojedini akteri u tim državama odstupaju jedni od drugih. No, svi se koriste europskom integracijom kako bi ojačali svoje interese i očuvali identitete. Čak i kada im je interes uništenje europske integracije ili makar onoga što ta integracija predstavlja, kao u radikalnim

⁶ Europeizacija je značajna jer je malo vjerojatno da ćemo moći pravilno razumjeti aktivnosti i događaje u domaćoj politici ako ne uzmemo u obzir utjecaj odluka i aktivnosti na europskoj razini (Jachtenfuchs, 2001: 250). Od domaćih sudova, koji traže pojašnjenja *acquisa* od Europskog suda, preko predstavnika političke elite, koji djeluju i u domaćim i u europskim institucijama, do medija, nevladinog sektora i pojedinih građana, koji objašnjenja za svoje probleme traže i nalaze u Europskoj uniji – na sve te aktere značajno utječe proces europske integracije tako što mijenja njihove perspektive, prilagođava njihova očekivanja i nadgrađuje njihove identitete.

⁷ Objašnjenje treba tražiti u složenom odnosu između agenata i struktura, odnosno aktera i institucija u kojima akteri djeluju. Konstruktivizam odbacuje dominaciju jednoga nad drugim: agenti ne utječu na strukture, a strukture ne određuju ponašanje agenata (Jupille, Caporaso i Checkel, 2003: 14). Njihovi su odnosi i utjecaji uzajamni, ovisni o novim impulsima, učenju iz prethodnih koraka i izgradnji nove identitetske matrice koja obogaćuje ili zamjenjuje postojeću.

desnim političkim opcijama u mnogim državama članicama, europska je integracija referentna točka, a za neke i izvorište njihova identiteta. Prema tome, na Europsku uniju ne možemo gledati, ističu konstruktivisti, kao na strukturu kojoj je interes očuvanje dominacije europskih država ili mirnodopska dominacija (njemačkog) kapitala nad ostatkom kontinenta. Potpunu sliku o tome što Europska unija jest dobit ćemo tek kada spoznamo da su interesi i identiteti aktera sastavni dio izgradnje Europske unije te da oni utječu na način na koji neka društvena skupina ili pojedinac promatra Europsku uniju.

Izgradnja europskog identiteta / Building a European identity

No, što ako se Europska unija ne razvija pod utjecajem socijalizacije aktera na nadnacionalnoj razini nego ti akteri ostaju pod primarnim ili čak isključivim utjecajem konstrukcija usvojenih na nacionalnoj razini? Kao što ističu Zürn i Checkel (2005), tada se proces može promatrati ne u jednoj vremenskoj točki, nego longitudinalno, koristeći se konceptom europskog identiteta. Iz „zajedništva“ na kojemu se europski identitet temelji, a koji se vjerojatno nalazi u idejnim konstrukcijama svih ili gotovo svih nacionalnih razina, može se braniti uspješnost socijalizacijskih tendencija europske integracije. Ukratko, iako je „nacionalna“ socijalizacija aktera jača od „europske“, pretpostavka da su u biti različiti „nacionalni“ identiteti nastali pod utjecajem zajedničkoga europskog identiteta, koji je prethodio i državama članicama i Europskoj uniji, daje pravo da se tvrdi kako europska integracija ima jedan zajednički, a ne mnoštvo partikularnih temelja. Stoga je pitanje europskog identiteta – njegovih temelja, ali i praktične izgradnje – iznimno važno.

Iako su opravdane kritike (Zürn i Checkel, 2005) da su rasprave o izgradnji europskog identiteta mnogo usmjerenije na izgradnju identiteta kakav bi trebao biti nego na to kakav zbilja jest, znanja stečena proučavanjem izgradnje europskog identiteta, kao i razloga zbog kojih je taj identitet važan, pomažu da se potpunije razumije europska integracija. A to je zasluga konstruktivističke škole.

Ideja o utjecaju europske integracije na izgradnju europskoga identiteta nije nova, niti je povezana s učenjima konstruktivističke škole. Ta se ideja pojavila prije praktičnog ostvarenja europske integracije u radovima V. Hugoa, W. Churchilla, A. Spinellija i drugih zagovornika pankontinentalne ili polukontinentalne integracije, ako se u obzir uzmu ideje o integraciji samo zapadnog dijela europskog kontinenta. Jednake se ideje nalaze u opravdanjima J. Monneta o posljedicama koncentriranja na naoko suhoparna i tehnički specijalizirana pitanja industrije ugljena i čelika, a revalorizirane su u neofunkcionalističkom konceptu učinka prelijevanja (*spillover-effect*). No, dok su ranije rasprave o europskom identitetu ukazivale samo na jedan smjer njegove izgradnje – od nacionalnoga k nadnacionalnom identitetu – konstruktivisti šire polje promatranja, ukazujući na to da je utjecaj obostran, ali i da postoje čimbenici koji uvjetuju samostalnu izgradnju europskog identiteta na nadnacionalnoj razini, na temelju nadnacionalnih struktura i aktera koji djeluju na nadnacionalnom polju (Saurugger, 2013).

Konstruktivistička škola gleda na europski identitet s triju aspekata. Prvi je vezan za istraživanja prirode potencijalnoga, još neizgrađenog ili nedovoljno oblikovanog europskog identiteta. Drugi se tiče rekonstitucije nacionalnih identiteta pod utjecajem procesa europske integracije. Treći je povezan sa shvaćanjem o

pluralnosti nacionalnih identiteta i kultura te s pretpostavkama o (ne)mogućnosti izgradnje zajedničkoga europskog identiteta i političke kulture na nizu, često diferencirajućih (nacionalnih) temelja (Christiansen i dr., 1999). Nadalje, Saurugger (2013) ističe da su konstruktivisti koji su proučavali Europsku uniju, osim društvene izgradnje europskog identiteta, razradili još dva konceptualna skupa problema: socijalizaciju i učenje te takozvani strateški konstruktivizam⁸, proizašao iz kritike nedostatka razmatranja konceptata vlasti i moći. Norme, kao praktična manifestacija vlasti i moći, te socijalizacija, kao alat za razumijevanje izgradnje novih identitetskih matrica usmjerenih na osiguranje novih interesa, sastavni su elementi razumijevanja europskoga integracijskog projekta. Njihovo povezivanje s idejom izgradnje Europske unije i njezina identiteta jedan je od ključnih dosegâ konstruktivističke škole.

Socijalizacija aktera / Socialization of actors

Pokušavajući odgovoriti na pitanja kako se europska integracija razvila do sadašnjeg oblika te kako je utjecala na identitete i interese društvenih aktera koji su u nju uključeni, konstruktivistička je škola istaknula važnost socijalizacije koja djeluje s pomoću difuzije ideja, normi i institucija, korištenjem diskurzivnim procesa. Cilj je te integrativne dinamike stvaranje političkog sustava utemeljenog na zajedničkim i uzajamno podupirućim identitetima i značenjima (Eilstrup-Sangiovanni, 2006).

Uspjeh socijalizacije ovisi o nizu čimbenika. Najznačajniji su snaga moralnog poduzetnika – aktera koji ima moć i priliku da svoja uvjerenja i vrijednosti pretoči u zajedničke društvene norme u danim okolnostima, profesionalna povezanost aktera, potencijalno krizno stanje te samostalnost i učestalost djelovanja aktera (Saurugger, 2013). Jednostavnije, moralni poduzetnik mora imati snagu za profiliranje svojeg vjerovanja u općeprihvaćenu i prihvatljivu normu koja mora biti toliko čvrsta da može preživjeti i nestanak moralnog poduzetnika s pozornice. Njezin će opstanak najviše ovisiti o drugoj generaciji „socijalizatora“,⁹ odnosno o akterima koji normu preuzimaju i ukotvljuju u društvenu potku zajednice. Njihov će, pak, uspjeh ovisiti o međusobnoj povezanosti koja se temelji na profesionalnoj, a ponekad i idejnoj bliskosti, o njihovoj uvjerenosti u to da je kriza pred vratima i da je promjena paradigme jedino spasonosno rješenje te na njihovoj samostalnosti u odnosu prema društvu koje im dopušta djelovanje usmjereno na izgradnju i očuvanje kontinuiteta normi.

Koristeći se primjerom europskoga integracijskog projekta, lako je razumjeti čimbenike koji su potrebni za uspješnu (europsku) socijalizaciju. Otac europske integracijske ideje, Jean Monnet, bio je vrhunski moralni poduzetnik koji je svoje ideje, odnosno uvjerenja uspio pretvoriti u norme prihvatljive velikoj većini drugih relevantnih pojedinaca, koji su, pak, mogli utjecati na internalizaciju (usvajanje) tih normi u široj zajednici. Stvaranjem Europske zajednice za ugljen i čelik, Monnet je zapalio prvu iskru ideje o ujedinjenju europskog kontinenta na

⁸ Strateški konstruktivizam tvrdi da se ideje koje pojedinci imaju rabe u strateške svrhe, odnosno koriste se njima za izgradnju novih pravila djelovanja unutar strukture. Te su strategije same po sebi društveno strukturirane jer akteri moraju stvarati široke društvene koalicije fokusirane na zajedničku strategiju ako žele da njihova ideja bude uspješna (Saurugger, 2013).

⁹ Pritom valja istaknuti važnost epistemičkih zajednica (Rochester, 2010: 24; Christiansen i dr. 1999), odnosno skupina pojedinaca koji posjeduju stručna znanja – u ovom primjeru stručnjaka za Europsku uniju – kojima se koriste kako bi utjecali na promjenu načina razmišljanja, a time i svijesti, javnosti o pojedinim važnim pitanjima.

funkcionalističkim idejama koje će voditi konačnome političkom cilju. Politički vođe Francuske i Njemačke, uz pristanak vođa Italije i država Beneluxa, dali su mu podršku, okupljajući profesionalne istomišljenike koji su praktično razradili Monnetovu ideju, razradivši način funkcioniranja Europske zajednice za ugljen i čelik te ukotvljujući ideju o dotad neviđenoj suradnji dugotrajnih neprijatelja usmjerenoj na novo rađanje Europe u idejni sklop europskih naroda. Kada je uspostavljena, Monnetova Europska zajednica za ugljen i čelik dobila je snažne autonomne ovlasti te su akteri na učestalim sastancima na kojima su razrađivali modele korištenja tim ovlastima dodatno učvršćivali integrativnu normu u svijest europskih građana, potaknuti, među ostalim, i stalnom krizom u obliku opasnosti od Sovjetskog Saveza i hladnoratovskom podjelom svijeta na dva bloka, čija je granica prolazila sredinom europskog kontinenta. Ta i mnoge druge krize, koje su kulminirale u strahu od globalizacijom potaknute irelevantnosti europskih država u međunarodnom kontekstu, osiguravale su permisivan konsenzus koji je jačao autonomno djelovanje aktera. Ono je, pak, omogućivalo širenje normi na nova polja djelovanja, što je vodilo k uključivanju sve većeg broja profesionalnih istomišljenika u proces europske integracije. Ta pozitivna povratna sprega učvršćivala je izvorno Monnetovo uvjerenje da je za spas, ne samo Francuske nego i cijelog kontinenta, važno da se europske države što čvršće povežu i integriraju. Tako je Monnetova ideja nadživjela svojega tvorca, a opstaje i u suvremenim okolnostima unatoč nizu problema s kojima se europski integracijski projekt suočava.

Još je jedan argument koji potvrđuje konstruktivističko stajalište da europska integracija socijalizacijski utječe na izgradnju i mijenjanje stavova aktera povezan s uvidom u proces donošenja odluka u europskim institucijama. Europska komisija pogotovo, a Vijeće i Europsko vijeće donekle, odluke ne donose samo nagodbama i pregovorima nego i deliberacijom i uvjeravanjima (Schimmelfennig i Sedelmeier, 2002). Dok je funkcioniranje američkih institucija obilježeno *pork-barrel* politikom, odnosno trampljenjem (razmjenom) financijskih i materijalnih dobiti za kongresni okrug u zamjenu za glas kongresnika u često nevezanoj političkoj odluci, povijest pregovaranja u europskim institucijama obilježavaju višesatni sastanci u kojima strane pokušavaju uvjeriti jedna drugu kako je potrebno donijeti određena pravila ili promijeniti stav o nekom pitanju. Rezultat takva djelovanja gotovo su redovito kompromisni prijedlozi u kojima je jedna strana uvjerala drugu da popusti ili je druga strana popustila znajući, jer je tako socijalizirana, da su i drugi akteri bili popustljivi u prijašnjima pregovaračkim krugovima kada su pozicije bile obratne. I onda kada ne mogu doći do kompromisa, akteri uspijevaju pronaći rješenje koje se temelji na praksi uvjeravanja, a ne na procesu trampe. Primjer je luksemburški kompromis kojim je riješena „kriza praznog stolca“, a koji je nastao tako da je akterima prepušteno da uvjere suprotnu stranu u valjanost njihovih argumenata. Strana koja se poziva na ugrozu nacionalnih interesa mora uvjeriti ostale da su joj interesi zbilja ugroženi, a ostali akteri moraju imati čvrste argumente kojima bi opravdali odbacivanje takva stava.

Osim usredotočenošću na procese učenja i socijalizacije na europskoj razini, konstruktivistička je škola pridonijela razumijevanju europske integracije na još jedan specifičan način – koncentracijom na utjecaj normativnih aspekata europeizacije na nacionalnoj razini (Checkel, 1999).

Norme kao integracijski alati / Norms as integration tools

Konstruktivistička škola gleda na proces europske integracije kroz prizmu triju strogo definiranih, ali međusobno povezanih područja: socijalizaciju i učenje, društvenu izgradnju europskog identiteta te utjecaj vlasti i moći (Saurugger, 2013). Vlast i moć u europskome integracijskom kontekstu svode se ponajprije na normativno te su stoga norme ključni integracijski alati za održavanje europske integracije. Norme su zajednička, kolektivna razumijevanja koja od aktera traže određeno ponašanje (Checkel, 1999). Konstruktivizam stavlja naglasak na društveno konstruirane kolektivne norme i pravila koji utječu na političko ponašanje (Eilstrup-Sangiovanni, 2006).

Konstruktivisti tvrde da institucije Europske unije te njihova formalna pravila i procedure ne mogu objasniti određen *policy* ishod; da bi se on razumio, treba proučiti neformalna pravila, norme i zajedničke sustave značenja koji utječu na interese aktera koji donose političku odluku. Uz to, ističu da institucije ne mijenjaju samo materijalne poticaje aktera nego i njihove identitete, preferencije i predodžbe o samima sebi (Eilstrup-Sangiovanni, 2006). Norme, naime, oblikuju ponašanje aktera, a nisu samo puki regulatorni instrumenti. S obzirom na to, norme trebaju zajednicu da bi postojale, odnosno da bi se održao njihov kontinuitet. A zajednica subjekata održava kontinuitet normi socijalizacijom. Norme ne koriste samo održavanju odnosa među subjektima unutar zajednice, nego predstavljaju projekciju te zajednice prema drugim zajednicama (Saurugger, 2013). S tog je aspekta posebno interesantno promatrati Europsku uniju ne samo kao prostor na kojemu različite zajednice mogu projicirati svoje norme drugim zajednicama nego i kao sustav koji stvara vlastite norme, a time i vlastitu zajednicu jer bez zajednice subjekata nema ni kontinuiteta normi.

Međuodnos normi i subjekata koji ih grade, provode i održavaju ukazuje na potrebu da Europska unija kao paradigmatski primjer institucije koja je nastala i koja *raison d'être* održava stvarajući normativni okvir komunitarnog djelovanja, izgradi vlastitu zajednicu usmjerenu na održavanje kontinuiteta normi. Zasad se čini da postoji više djelomičnih zajednica koje održavaju kontinuitet – šefovi država i Vlada preko Europskog vijeća, članovi Europskog parlamenta, nacionalni parlamentarci zaduženi za europske poslove, lobističke, civilne i druge interesne skupine – no da bi europski projekt utemeljen na izgradnji novih normi uspio, potrebno je izgraditi posve nove, nadsvođujuće zajednice, odnosno europski *demos*.

Kada je riječ o normama na europskoj razini, važno je razumjeti koji procesi u Europskoj uniji vode k izgradnji normi te kako te norme, nakon što se spuste s europske na nacionalnu razinu, socijaliziraju aktere koji su u procese uključeni (Checkel, 1999). Da bi se suvislo odgovorilo na oba postavljena pitanja, valja razumjeti društvenu stvarnost unutar koje norme nastaju, razvijaju se i nestaju. A za to je nužno razumjeti diskurs kojim se akteri koriste kada objašnjavaju svoje djelovanje. Naime, jezik kojim se opisuje europska integracija sastavni je element političkog sustava Europske unije jer se koristi u objašnjavanju samoga tog sustava (Diez, 1999).

Jezik kao konstruktivni element društva / Language as a constructive element of society

Društvena stvarnost temelji se na razumijevanju jezika koji se koristi da bi se ona objasnila. Realnost nije objektivno dana, nego je društveno konstruirana pa je za razumijevanje nekog fenomena važno spoznati subjektivne aspekte društvenog života (Rosamond, 2000). Svaki je društveni objekt (Europska unija), odnosno proces (europska integracija) rezultat lingvističkih konstrukcija koje se mogu razumjeti samo s pomoću diskurzivne analize simbola. Pojmovi poput demokratskog deficita, višerazinskog upravljanja ili načela supsidijarnosti primjeri su takvih lingvističkih konstrukcija (Eilstrup-Sangiovanni, 2006). Jezik je, prema tome, nezaobilazna kategorija u razumijevanju stvarnosti (Diez, 1999). Samo ako razumijemo diskurs u kojemu se pojmovi pojavljuju, simboliku koju im politički i društveni akteri pridaju te konceptualne razlike koje ovise o kulturnim idiosinkrazijama, možemo reći da shvaćamo europsku integraciju.

Jezik je važan i zato što je sve teže opravdati europsku integraciju s aspekta sebičnih interesa aktera. Akteri nisu uvijek oni subjekti na koje se uobičajeno misli i za čije bi interese javnosti država članica trebale mariti – primjerice, je li interes multinacionalne tvrtke ili globalne udruge civilnog društva građanima jednako važan kao interes njihove države, grada ili zajednice – a uz to je u vremenu krize teže opravdati europsku integraciju kao rezultat interesa političkih i društvenih aktera koji su je stvorili. Da bismo razumjeli opstanak Europske unije, jednako je važno, ako nije i važnije, obratiti pozornost na diskurs političkih aktera i poglavito na „prevodljivost“ tog diskursa (Diez, 1999). Mjere štednje koje deklariraju politički akteri u Europskoj komisiji, eurozoni i Europskoj središnjoj banci ne znače isto u Berlinu, Zagrebu i Ateni, u sjedištima velikih tvrtki i malih obrta, među ekonomski bogatim i zapostavljenim skupinama pojedinaca. Europska unija kao mehanizam prenošenja tih politika dobiva posebno značenje u pojedinim krugovima, što svakako utječe na njezinu percepciju u njima. A značenje, percepcija i razumijevanje proizlaze iz jezika, prenose se jezikom, stvarajući sliku o pojavi i mimo osnovne intencije aktera koji su u stvaranju nečega sudjelovali.

Europski integracijski prostor čini niz javnih sfera – lokalnih, nacionalnih, nadnacionalnih, strukturnih, funkcionalnih – koje oblikuju dvajednakosnažna procesa. Prvi je proces europeizacije javnih sfera koji omogućuje uspostavu nadnacionalnih komunikacijskih mreža među nacionalnim političkim elitama, ali i među građanima država članica neovisno o tim elitama. Drugi je proces usko povezan s prvim, a tiče se politizacije¹⁰ europskih pitanja, odnosno odmaka od permisivnog konsenzusa koji je isključivao građane država članica iz procesa odlučivanja te jačanja uloge drugih aktera, uz političke elite, koji traže pravo na izražavanje mišljenja o svakom pitanju europske integracije koje se nalazi na dnevnom redu, slično kao što to mogu činiti u svojim domaćim arenama (Risse, 2015). Za oba je procesa jezik ključan transmisijski mehanizam te proces europeizacije i politizacije dobiva određeno značenje tek s

¹⁰ Pitanje politizacije europskog prostora odlučivanja tiče se utjecaja te politizacije na budućnost europske integracije. Optimisti smatraju da će politizacija pridonijeti jačanju europskog identiteta jer nema društva bez politike. Sve dok je Europska unija prostor tehničke ekspertize ograničenih tehničkih polja djelovanja (poljoprivreda, energetika, ribarstvo, trgovina), u svojoj je biti apolitička pa ne može stvoriti javnost koja bi dijelila zajednički identitet. Pesimisti smatraju da će politizacija voditi tribalizaciji, odnosno balkanizaciji mišljenja, ukopavanju u vlastite, otprije znane nacionalne pozicije i rastakanju europske integracije (Risse, 2015: 4).

pomoću jezika, odnosno diskurzivnih simbola. Mimo pretpostavke da se zna što se tim procesima želi prenijeti i kako će oni utjecati na pojedince, društvene skupine i cijelo društvo, konstruktivistička škola otkriva da se istina o procesima može donekle otkriti tek razumijevanjem aktera koji ih provode. Jezik tih aktera nezaobilazan je u razumijevanju te istine. Akteri, odnosno agenti jednako su, prema tome, bitni kao i strukture unutar kojih djeluju jer im korištenjem specifičnim diskursom daju smisao, a ponekad i funkciju. To dobro pokazuju pojava i uspon eurogovora (*eurospeak*) ili eurožargona.

Koristeći se zasadama škola sociološkoga i historijskog institucionalizma, konstruktivisti ističu važnost ustaljenih procedura, odnosno rutiniziranih praksi (Risse i Wiener, 1999). „Moć“ briselskoga birokratskog aparata – eurokrata – može se objasniti kao (ne)namjeran uzgredni proizvod izgradnje, reforme i razgradnje europske institucionalne mreže kroz koju eurokrati, europski i domaći političari, suci i birokrati, pa čak i mediji i javnosti država članica očekuju određeno, pozitivno ili negativno, ponašanje i korištenje specifičnim znanjima te kombinacijom tih dvaju očekivanja predviđaju da će akter u europskome birokratskom aparatu „igrati ulogu“ koja će utjecati na sustav mimo početnih pretpostavki s kojima je „moć“ ponajprije u rukama eurokrata. Cilj je eurogovora, specifičnih jezičnih konstrukcija usmjerenih na brže razumijevanje aktualnih koncepata, da stručnjacima omoguće lakše snalaženje u integracijskom prostoru s jedne strane, ali i da onemoguće laicima, odnosno većem dijelu javnosti podrobnije razumijevanje integracijskog procesa i aktivnosti Europske unije s druge strane. To uzrokuje otuđenost građana od integracije, a istodobno posredstvom socijalizacije integrira stručnu i političku elitu u čvršće nadnacionalne veze. Schmitter ističe da eurogovor definira prostor političke akcije u Europskoj uniji, dok je gotovo potpuno nerazumljiv pojedincima koji nisu dio tog prostora (v. u: Diez, 1999).

Europska unija u konstruktivističkom zrcalu / **The European Union in a constructivist mirror**

Konstruktivističko tumačenje europske integracije, poglavito njezino suvremeno inkarniranje u vidu protofederalnog ustrojstva Europske unije, razlikuje se fundamentalno od realističkih tumačenja. Dok je realistička škola, zbog svoje usredotočenosti na ideju anarhije u međunarodnom prostoru i položaj nacionalne države na njemu, na Europsku uniju gledala kao na konfederaciju u kojoj su suverene nacionalne države usmjerene na smanjenje opasnosti tako što autoritet prenose s domaćega na međunarodni teren, konstruktivizam u obzir uzima mnogo širi krug aktera. Odmičući se od ideje nacionalne države kao jedinoga relevantnog aktera u europskoj integraciji, konstruktivizam je proširio polje interesa na nacionalne i nadnacionalne institucije, kao i na kulturne i društvene strukture nastale pod utjecajem europske integracije ili one koje su postojale otprije, ali su preobrazbu doživjele pod utjecajem europske integracije.

U tom kontekstu, kao što ističe Koslowski (1999), političko djelovanje, a europska integracija duboko je politički proces, nije zatvoreno u okvire nacionalne države i ne ovisi samo o nacionalnoj državi, nego je rezultat međudjelovanja niza institucionalnih aktera na domaćoj i međunarodnoj razini, među kojima nacionalna država ponekad nije ni jedini ni najvažniji akter. Europska unija u današnjemu

federalnom obliku stoga se može objasniti kroz konstruktivističku matricu koja obraća pozornost na niz institucionaliziranih čimbenika koji uzročno-posljedičnim vezama stvaraju i vode europski integrativni proces. Konstruktivistički pristup ne uzima u obzir samo aktivnosti nacionalnih država nego i nedržavnih aktera na podnacionalnoj (regijskoj), individualnoj (građanskoj), nedržavnoj (civilno društvo) i nadnacionalnoj (međunarodne organizacije) razini, fokusirajući se na institucionalnu rutinu historijske i suvremene političke i pravne prakse (Koslowski, 1999) koja čini Europsku uniju političkim sustavom za sebe.

Konstruktivizam pridonosi boljem razumijevanju federalističke tendencije u europskoj integraciji posljednjih nekoliko desetljeća zato što omogućuje korištenje federalističkom matricom a da konstrukciju federalizma ne povezuje nužno s idejom suverenosti. Kao što ističe Smith (1999), teorija federalizma¹¹ postaje vrijedan metodološki element u izučavanju Europske unije zato što ne inzistira na pitanju prethodne ili buduće suverenosti Europske unije, kao što se ne koristi da bi se objasnilo gdje je „kraj“ europske integracije, koji bi, pretpostavljam, trebao biti pretvaranje Europske unije u punokrvnu federaciju američkog tipa. Ne razmišljajući o načinima privođenja integracijskog procesa kraju, ne želim reći da je proces integriranja europskih država i specifičnih javnih politika osuđen na ambivalentnu budućnost i polagano odumiranje nego, koristeći se kategorijalnim aparatom „sve bliskije unije“ (*ever closer union*) (Dinan 2000), prihvaćam da je riječ o procesu koji još dugo neće doći do kraja, ako je uopće kraj moguć. Kraj je, dakako, moguć u negativnoj interpretaciji ukidanja ili raspada Europske unije, ali i u tom se slučaju može smatrati da svaka suradnja nakon raspada predstavlja točku u integracijskom procesu europskih država/nacija/građana budućih, zasad nepoznatih političkih i društvenih entiteta. Odatle je lako zaključiti da konstruktivističko gledanje na europsku integraciju omogućuje alternativnu interpretaciju praksi koje su dovele do suvremenog oblika Europske unije – intergouvermentalno pregovaranje, aktivnosti nacionalnih i europskih sudova, autonomne aktivnosti članova Europskog parlamenta – dopuštajući da se usredotočimo na intersubjektivno značenje pojedinih aktivnosti u europskome integracijskom procesu (Koslowski, 1999).

Europska je integracija konstruktivistima pokazatelj transformacijskog učinka koji pogađa nacionalne države na europskom kontinentu (Christiansen i dr., 1999). Naime, sustav koji se počeo graditi od Vestfalskog mira, a učvršćen je nakon niza građanskih revolucija i odbacivanja (prosvijećenog) apsolutizma, mijenja se u posljednjih sedam desetljeća. Ključan poticaj promjenama daje europska integracija. Uzmimo, primjerice, ideju suverenosti na kojoj se temelji suvremeno formiranje političkoga. Konstruktivisti mogu vrlo jednostavno objasniti spremnost država članica da se *de facto* odreknu svojih suverenosti u određenim javnim politikama zato što suverenost ne shvaćaju kao danu činjenicu, nego kao socijalni konstrukt. Ideja suverenosti u današnjem značenju nastala je u Europi u 17. stoljeća, polako se usvajala (učila), da bi se proširila kao opća norma relevantna za gotovo sve međunarodne i nacionalne aktere. No, ako je riječ o naučenom konstrukt, onda se može i odučiti od njega, odnosno on može u novim okolnostima, uz nova znanja i nove

¹¹ Kao što je isticao Johannes Althusius u svojim radovima o socijetalnom federalizmu, svaki politički sustav čini niz manjih društvenih skupina koje u sebi sadržavaju još manje društvene građevne jedinice – pojedinci čine obitelji, one čine gradove, sela, provincije koji su sastavni dio carstva, nacionalne države ili složenoga političkog sustava (Koslowski, 1999). U biti, Althusiusovo shvaćanje federalnog udruživanja konstruktivističko je po naravi i stoga je primjenjivo u konstruktivističkom izučavanju Europske unije.

poticaje evoluirati (Rochester, 2010: 24). Time se mnogo jednostavnije objašnjava ideja objedinjavanja (*pooling*) suverenosti na kojoj se temelji funkcioniranje Europske unije nego što to može, primjerice, objasniti realistička škola međunarodnih odnosa. Nigdje se, pak, bolje ne vide (ne)uspjesi europske integracije i objedinjavanja suverenosti nego u politici proširenja kao jednoj od uspješnijih politika Europske unije.

Prema konstruktivistima, politika proširenja temelji se na kulturološkim čimbenicima jer je najbolji pokazatelj „prihvatljivosti“ država kandidatkinja za članstvo njihova sličnost s državama članicama, odnosno bliskost u fundamentalnim vjerovanjima i kolektivnom identitetu (Schimmelfennig i Sedelmeier, 2002). Gledajući na proces proširenja iz kuta Europske unije, država može postati kandidatkinja za članstvo ako se nalazi u Europi, ako prihvaća integracijske tendencije projekta koje se očituju u izgradnji sve čvršće unije te ako se pridržava liberalnodemokratskih vrijednosti, praksi i institucija u domaćemu političkom sustavu i Europskoj uniji. Kut gledanja države kandidatkinje ovisi o specifičnim kulturološko-ideološkim pretpostavkama političkih elita koje predvode proces integracije, ali i cijelog društva (Schimmelfennig i Sedelmeier, 2002). Te idiosinkrazije mogu obuhvaćati želju za „povratkom u Europu“, kao u državama Srednje Europe, osiguranje vlastite egzistencije kolektivizacijom ruske ugroze, kao u baltičkim državama, demarkaciju u odnosu prema nepoželjnome Drugome i vraćanje dugova iz razdoblja srednjovjekovne „obrane kršćanstva“, kao u Hrvatskoj itd.

Umjesto zaključka: granice konstruktivizma / **Instead of a conclusion: the limits of constructivism**

Sociološka kritika konstruktivizma temelji se na prigovoru da nema čvrstih podataka, odnosno empirijskih istraživanja koja mogu dati čvrste odgovore i ukazati na uzročno-posljedične veze. Druga skupina kritičara obuhvaća integovernmentaliste, poput Moravscika, koji ističe da konstruktivizam nije značajnije pridonio razumijevanju europske integracije, a gdje je to i pokušao, nije omogućio testiranje hipoteza i nije se odmaknuo od nejasnih pretpostavki (Moravcsik, 1999) o međuodnosu između identiteta kao nosivih jedinica konstruktivističke škole i *policy* ideja, odnosno prakse političkoga djelovanja.

Te su kritike problematične zato što su nedostaci koje ističu neotklonjivi jer je u biti konstruktivizam metateorijski te se ne može ni pobijati ni dokazivati. On postoji u konstrukciji diskursa aktera u zajednici i pod utjecajem je mišljenja i razumijevanja tih aktera. Odatle izvire dodatna kritika konstruktivizma koja ukazuje na nedostatak čvrsto izgrađenih općih teorijskih okvira koji bi bili prikladni za objašnjenje određenih političkih pojava te bi omogućili da se nadiđe puka deskriptivna analiza. Budući da su konstruktivisti pokazali da su društveni konstrukti važni, sljedeći je korak odgovor na pitanja kada i zašto društveni konstrukti utječu na istraživanu političku pojavu, ukazujući jasno na aktere i mehanizme koji su u taj proces uključeni i uvjete u kojima djeluju (Eilstrup-Sangiovanni, 2006).

Jedan od kritičkih prigovora konstruktivističkoj školi tiče se nemogućnosti utvrđivanja uzročnosti. Uzevši primjer ideja kao jednoga od ključnih konstrukata, teško je odrediti utječu li zbilja ideje na donošenje odluka. Dok konstruktivisti mogu

argumentirati da su ideje koje su utjecale na usvajanje neke odluke rezultat procesa socijalizacije u uspostavljenoj strukturi, ne može se odbaciti pretpostavka da su te iste ideje posljedica racionalnog razumijevanja kako su sdone odluke rezultat promijenjenih okolnosti (Eilstrup-Sangiovanni, 2006). Ukratko, teško je dokazati da akteri koji su sudjelovali u donošenju odluka nisu naknadno promijenili razmišljanje o izvorima (idejama) svoje odluke. U tom slučaju ideja nije utjecala na donesenu odluku, nego je odluka, propitivanjem motivacije aktera, vodila k tome da akteri pronađu prikladnu ideju koja bi opravdala njihove poteze.

Bez obzira na kritike, kao što ističe Koslowski (1999), konstruktivistička perspektiva omogućuje alternativno tumačenje izvora europskoga integracijskog procesa, odmičući se od aktivnosti država članica i fokusirajući se na političku praksu različitih aktera, intersubjektivna značenja aktivnosti i procesa te formalne i neformalne norme. Uz to, Smith (1999) ističe da je upravo konstruktivizam omogućio mnogo šire razumijevanje europske integracije, pogotovo onih situacija kada ni realistička ni liberalna škola nisu mogle dati potpuno zadovoljavajuće odgovore na probleme. Razlog je to što se aktivnosti različitih aktera koji čine složenu strukturu europskoga integracijskoga procesa ne mogu svesti na sebične nacionalne, institucionalne ili čak pojedinačne interese aktera koji kalkuliraju, nego se u obzir moraju uzeti i ideje, vrijednosti, interpretacije, kao i njihova evolucija, postupaka tih aktera, u čemu konstruktivizam može dati najbolju interpretaciju.

Literatura / Bibliography

Bernhard, Stefan (2011). "Beyond Constructivism: The Political Sociology of an EU Policy Field". *International Political Sociology*, Vol. 5, No. 4, str. 426-445. <https://doi.org/10.1111/j.1749-5687.2011.00143.x>

Budak, Neven; Katunarić, Vjeran (ur.) (2010). *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo; Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Checkel, Jeffrey T. (1999). "Social Construction and Integration". *Journal of European Public Policy*, Vol. 6, No. 4, str. 545-560. <https://doi.org/10.1080/135017699343469>

Checkel, Jeffrey T. (2005). "International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework". *International Organization*, Vol. 59, No. 4, str. 801-826. <https://doi.org/10.1017/S0020818305050289>

Christiansen, Thomas; Jørgensen, Knud Erik; Wiener, Antje (1999). "The Social Construction of Europe". *Journal of European Public Policy*, Vol. 6, No. 4, str. 528-544. <https://doi.org/10.1080/135017699343450>

Christiansen, Thomas; Jørgensen, Knud Erik; Wiener, Antje (2001). *The Social Construction of Europe*. London: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446221105.n1>

Chrysochoou, Dimitris N. (2001). *Theorizing European Integration*. London: Sage.

Čepo, Dario (2010). "Od nacionalnoga k supranacionalnome: europski identitet i Europska unija". U: Budak, Neven; Katunarić, Vjeran (ur.). *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo; Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Diez, Thomas (1999). "Speaking 'Europe': The Politics of Integration Discourse". *Journal of European Public Policy*, Vol. 6, No. 4, str. 598-613. <https://doi.org/10.1080/135017699343496>

Dinan, D. (2000). *Ever Closer Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-14819-6>

- Eilstrup-Sangiovanni, Mette (ur.) (2006). *Debates on European Integration*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-0-230-20933-6>
- Eilstrup-Sangiovanni, Mette (2006). "Non-rationalist Integration Theory". U: Eilstrup-Sangiovanni, Mette (ur.). *Debates on European Integration*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-0-230-20933-6>
- Favell, Adrian; Guiraudon, Virginie (ur.) (2011). *Sociology of the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-0-230-34390-0>
- Favell, Adrian; Guiraudon, Virginie (2011). "Sociology of the European Union: An Introduction". U: Favell, Adrian; Guiraudon, Virginie (ur.). *Sociology of the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-0-230-34390-0>
- Gfeller, Aurélie Élisabeth (2015). *Building a European Identity*. New York - Oxford: Berghahn.
- Habermas, Jürgen (2008). *Eseji o Europi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ilić, Marina (2014). "Liberalni intergovernmentalizam: nove teze za istraživanje evropskih integracija". U: Jović, Dejan (ur.). *Liberalne teorije međunarodnih odnosa*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Jachtenfuchs, Markus (2001). "The Governance Approach to European Integration". *Journal of Common Market Studies*, Vol. 39, No. 2, str. 245-264. <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00287>
- Jenson, Jane; Mérand, Frédéric (2010). "Sociology, Institutionalism and the European Union". *Comparative European Politics*, Vol. 8, No. 1, str. 74-92. <https://doi.org/10.1057/cep.2010.5>
- Jović, Dejan (ur.) (2014). *Liberalne teorije međunarodnih odnosa*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Jupille, Joseph; Caporaso, James A. (1999). "Institutionalism and the European Union: Beyond International Relations and Comparative Politics". *Annual Review of Political Science*, Vol. 2, No. 1, str. 429-444. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.2.1.429>
- Jupille, Joseph; Caporaso, James A.; Checkel, Jeffrey T. (2003). "Integrating Institutions: Rationalism, Constructivism, and the Study of the European Union". *Comparative Political Studies*, Vol. 36, No. 1-2, str. 7-40. <https://doi.org/10.1177/0010414002239370>
- Keutel, Anja (2011). *Die Soziologie der europäischen Integration*. *Berliner Journal für Soziologie*, Vol. 21, No. 1, str. 147-165. <https://doi.org/10.1007/s11609-011-0146-z>
- Koslowski, Rey (1999). "A Constructivist Approach to Understanding the European Union as a Federal Polity". *Journal of European Public Policy*, Vol. 6, No. 4, str. 561-578. <https://doi.org/10.1080/135017699343478>
- Lord Gladwyn (1966). *The European Idea*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Mangenot, Michel; Rowell, Jay (2010). "Introduction: What Europe Constructs: towards a Sociological Constructivism". U: Rowell, Jay; Mangenot, Michel (ur.). *A Political Sociology of the European Union. Reassessing Constructivism*. Manchester - New York: Manchester University Press.
- Mendras, Henri (2004). *Europa i Europljani*. Sociologija zapadne Europe. Zagreb: Masmedia.
- Mérand, Frédéric (2011). "EU Policies". U: Favell, Adrian; Guiraudon, Virginie (ur.). *Sociology of the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-0-230-34390-0_8
- Moravcsik, Andrew (1999). "Is Something Rotten in the State of Denmark? Constructivism and European Integration". *Journal of European Public Policy*, Vol. 6, No. 4, str. 669-681. <https://doi.org/10.1080/135017699343531>
- Pollack, Mark A. (2001). "International Relations Theory and European Integration". *Journal of Common Market Studies*, Vol. 39, No. 2, str. 221-244. <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00286>
- Risse, Thomas (ur.) (2015). *European Public Spheres*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139963343>

- Risse, Thomas (2015). "Introduction". U: Risse, Thomas (ur.). *European Public Spheres*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.7202/1034264ar>
- Risse, Thomas; Wiener, Antje (1999). "'Something Rotten' and the Social Construction of Social Constructivism: a Comment on Comments". *Journal of European Public Policy*, Vol. 6, No. 5, str. 775-782. <https://doi.org/10.1080/135017699343379>
- Rochester, J. Martin (2010). *Fundamental Principles of International Relations*. Boulder: Westview Press.
- Rosamond, Ben (2000). *Theories of European Integration*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Rowell, Jay; Mangenot, Michel (ur.) (2010). *A Political Sociology of the European Union. Reassessing Constructivism*. Manchester - New York: Manchester University Press.
- Sassatelli, Monica (2002). "Imagined Europe: The Shaping of a European Cultural Identity Through EU Cultural Policy". *European Journal of Social Theory*, Vol. 5, No. 4, str. 435-451. <https://doi.org/10.1177/136843102760513848>
- Saurugger, Sabine (2013). *Teorije i koncepti europske integracije*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Schimmelfennig, Frank; Sedelmeier, Ulrich (2002). "Theorizing EU Enlargement: Research Focus, Hypotheses, and the State of Research". *Journal of European Public Policy*, Vol. 9, No. 4, str. 500-528. <https://doi.org/10.1080/13501760210152411>
- Smith, Steve (1999). "Social Constructivisms and European Studies: A Reflectivist Critique". *Journal of European Public Policy*, Vol. 6, No. 4, str. 682-691. <https://doi.org/10.1080/135017699343540>
- Trenz, Hans-Jörg (2011). "Social Theory and European Integration". U: Favell, Adrian; Guiraudon, Virginie (ur.). *Sociology of the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Wagner, Wolfgang (2005). "De-Europeanization by Default? Germany's EU Policy in Defense and Asylum". *Foreign Policy Analysis*, Vol. 1, No. 1, str. 143-164. <https://doi.org/10.1111/j.1743-8594.2005.00007.x>
- Warleigh, Alex (2003). *Democracy in the European Union*. London: Sage.
- Zürn, Michael; Checkel, Jeffrey T. (2005). "Getting Socialized to Build Bridges: Constructivism and Rationalism, Europe and the Nation-State". *International Organization*, Vol. 59, No. 3, str. 1045-1079. <https://doi.org/10.1017/S0020818305050356>

European integration in a constructivist prism: the construction of a supranational community and the transformation of (supra) national identities

Dario Čepo

University of Zagreb

E-mail: dario.cepo@pravo.hr

Original scientific paper
UDK 323.1(4)
DOI 10.17818/SM/2021/1.1
Paper received: 21. 6. 2021.
Paper accepted: 14. 12. 2021.

Abstract

The paper uses the constructivist theory of international relations in order to explain the main aspects of the development of the European Union, i.e. the process of European integration. Also, with the help of European integration, an attempt is made to clarify the relevance and importance of using constructivism as a theoretical and conceptual framework for understanding political and political-science concepts, which is still, with a few exceptions, a rarity in Croatian political science. By using concepts and notions that emerged halfway between sociology and political science, this paper points to the importance of studying the concepts of identity, language, socialization and norms, in order to fully understand the development of a complex political system as is the European Union. At the very end, general conclusions are offered about the importance of using different schools of thought, including constructivism, if we want to fully understand the development of a political phenomenon, but it also points out certain weaknesses and criticisms, which should be taken into account when using constructivism as a prism that seeks to describe and clarify a specific political phenomenon.

Key words: constructivism, European Union, integration, identity, language, socialization, norms